
GÜRCİSTAN'DA AZERBAIJAN TÜRKLERİNİN ETNOPEĞAGOJİSİ

ETHNOPEĐAGOGY OF AZERBAIJANI TURKS IN GEORGIA

ЭТНОПЕДАГОГІКА АЗЕРБАЙДЖАНЦЕВ В ГРУЗІИ

Gülnara GOCA MEMMEDLİ*

ÖZ

Gürcü milletinin anavatanı ve Kafkasların önemli ülkelerinden biri olan Gürcistan, burada toplu şekilde bulunan Borçalı Türklerinin ve 1944 yılında sürgüne mahkûm edilmiş Ahıska Türklerinin de ata yurdu olarak bilinir. Günümüzde bu coğrafyada 400 bin civarında Türk varlığı yaşamını sürdürmektedir ve resmîyette Gürcistan Azerbaycanlıları adlandırılan bu toplum, kendilerine Türk veya Borçalı Türkleri yahut Karapapak Türkleri demektedirler.

Gürcistan'da Türkçenin, Azerbaycan Türk edebiyatının, kültürünün zengin gelenekleri teyit edildiği gibi, İslam eğitiminin ve Azerbaycan Türkçesinde modern okullaşmanın da zengin tarihi vardır. Borçalı Türklerinin eğitim-öğretim mirasının kökleri sözlü halk edebiyatına yansıyan etno-halk pedagojisine dayanmaktadır. Yörenin kendine özgü folklor ürünlerinde vatan, memleket sevgisi, doğruluk, hayırseverlik, helallik, mertlik, anne-babaya saygı gibi necip ahlaksal-eğitsel motifler önümüze çıkar ve bu materyaller etnopedagoji, halk pedagojisi ve halk didaktiği kapsamında da önem arz eder.

Makalede; etnopedagoji ve halk pedagojisi kavramlarına kuramsal açıklık getirilmesine müteakiben Gürcistan Türklerinin sözlü halk edebiyatındaki etnopedagoji malzemeler incelenmekte olup, bölgenin çocuk folkloru ürünleri etnopedagoji kaynağı olarak araştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Borçalı, etnopedagoji, Gürcistan'daki Azerbaycan Türkleri, halk edebiyatı.

ABSTRACT

Georgia, the homeland of the Georgian nation and one of the important countries in Caucasia, is also known as the ancestral home of the Borchaly Turks, who are settled there as a community, and Meskhetian Turks, who were exiled from the region in 1944. Today, around 400 thousand Turks live in this geography and this society, officially

* ORCID: [0000-0002-9942-2670](https://orcid.org/0000-0002-9942-2670), Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Gürcü Dili ve Edebiyatı Bölümü, gulnara59@gmail.com

named Georgian Azerbaijanis, name themselves as Turks, Borchali Turks, or Karapapak Turks.

In Georgia, there is a rich history of both Islamic education and modern schooling in Azerbaijan Turkish, as well as the rich traditions of Turkish language, Azerbaijani Turkish literature and rooted traditions and culture in Georgia. The roots of educational heritage of Borchali Turks are based upon ethno-folkloric pedagogy reflected in oral folk literature. In folkloric products confined to the region, there are implicit moral-educational motifs such as homeland, love of homeland, righteousness, charity, lawfulness, manhood, respect for parents, and these products are of great importance within the scope of ethnopedagogy, public pedagogy and public didactics.

In the article, first the concepts of ethnopedagogy and folk pedagogy are theoretically clarified, then ethnopedagogical materials in the oral folk literature of Georgian Turks are examined, and children's folklore products in the region are researched as a source of ethnopedagogy.

Keywords: Borchaly, Ethnopedagogy, Azerbaijani Turks in Georgia, Folk Literature.

АННОТАЦИЯ

Грузия, родная земля грузинского народа и одна из важнейших стран Кавказа, также известна как родина борчалинских турок-азербайджанцев и приговоренных к изгнанию в 1944 году турок-месхетинцев. По сегодняшний день проживающее здесь почти 400-тысячное азербайджаноязычное население, официально именуемое азербайджанцами Грузии, называет себя турками, борчалинцами или карапапаками. В Грузии почитаются и поддерживаются богатые культурные, литературные традиции, а также традиции исламского образования и современного школьного обучения на азербайджанском языке. У истоков образовательного наследия азербайджанского сообщества Грузии стоит этнонародная педагогика, отразившаяся в основном в устной народной литературе. В фольклорных произведениях региона прослеживаются нравственно-воспитательные мотивы, такие как любовь к родине, праведность, доброжелательность, милосердие, мужественность, уважение к родителям, и эти материалы также важны в контексте этнопедагогика, общественной педагогика и народной дидактики.

В нижеследующей статье, наряду с теоретическими разъяснениями понятий «этнопедагогика» и «народная дидактика», исследуются этнопедагогические материалы в устной народной литературе азербайджанцев Грузии, изучаются собранные в регионе детские фольклорные произведения в качестве источника этнопедагогика.

Ключевые слова: азербайджанцы Грузии, борчалинцы, устная народная литература, этнопедагогика.

1. Giriş: Etnopedagoji ve Halk Pedagojisi Kavramları Hususunda

Etnos, eski Yunanca bir kelime olup halk, millet anlamını ifade eder. Buradan yola çıkarsak, etnopedagoji kavramı, etniksel pedagoji, halk pedagojisi, etnodidaktik deyişlerine eşdeğer veya yakın bir kavram olarak kabul edilebilir. Halk dili, halk edebiyatı, halk felsefesi, halk diplomasisi ve benzeri terimler var olduğu gibi, etnopedagoji, halk pedagojisi, geleneksel pedagoji, etnoeğitim, etnopsikoloji gibi değişik kavramlar da kullanılır.

Etnopedagoji, bir bilim dalı olarak halkların, milletlerin zaman boyunca edindikleri pedagojik deneyimleri öğrenir. Etnopedagojinin ve onun terkip ögesi

Gürcistan'da Azerbaycan Türklerinin Etnopedagojisi

olan halk pedagojisinin kuramsal yanları eski Sovyetler Birliği'nde öncelikli ve kapsamlı şekilde incelenmiş durumdadır. Bu açıdan Rus bilim insanı Gennadi Volkov'un öncülüğünde Türk halkları eğitim tarihçilerinden A. Haşimov, Z. Khusainov, Y. Hanbikov, K. Pirliev, T. Ormonov, Ş. Mirzoev, N. Safarov, E. Hataev, A. Alimbekov, Gürcü bilim insanları A. Khintibidze, V. Eloşvili, D. Sartania, V. Gigauri ve başkalarının çalışmalarında araştırılmıştır.

Ayrıca ilğimiz dâhilinde Türkiye'de ve Azerbaycan'da Ali Haydar Haşimov, İsmail Aliev, Ferahim Sadikov, Sadakat Alieva, Ejder Ağaev, Esmer Bedelova, İkrâm Çınar ve başkalarının çalışmalarında bu konunun ayrıntılı şekilde incelendiği görülmektedir (Ağaev 1999; Haşimov 2000; Aliyev 2009; Bedelova 2009; Alieva 2016; Çınar 2019).

Modern bilimsel-akademik pedagoji için etnopedagojinin kaynak rolü oynadığı göz ardı edilemez. Halk pedagojisinin gelenekleri bilimsel pedagojinin tarihine nispete kıyaslanmaz ölçekte kadimdir. Etnopedagoji, simgesel olarak akademik pedagojinin babası hesap edilir.

Dolayısıyla, etnopedagojinin niteliksel özelliklerini ilgi literatür doğrultusunda şöyle özetleyebiliriz (Volkov 2000; Aliev 2009; Alieva 2016; Çınar 2019; Etnopedagoji 2020):

- Eğitim öznesi genelde insandır, daha somut söylersek, çocuktur.
- Amacı, insanı kemale erdirmektir, ideal insan yetiştirmektir.
- Eğitim-öğretimin muhtevası, maksadı, araçları, usulleri, teşkili vs meseleleri hakkında kitlelerin tarih boyunca günlük gözlemlerinin neticesi gibi edindikleri bakış, fikir, bilgi, algılama, deneyimlerin ve gelenek-göreneklerin mecmuudur, toplusudur.
- Yöntemsel açıdan halk hikmetini, halk felsefesini esas alır.
- Türleri, çeşitli oyunlar, çocuk ve gençlerin çalışma birleşikleri, ailegeçim işlerinde, bayram ve düğün şenliklerinde çocukların katılımı vb etmenlerdir.
- Görevi, insanın fiziksel gelişimini, sağlamlığını sağlamaktan, onu iş faaliyetine hazırlamaktan, ona edep-erkân kurallarını alıştırmaktan, insanın aklını, zekâsını artırmaktan ve zevkini etkilemekten ibarettir.
- Faktörleri, kendisinin tüm nesne ve vakalarıyla birlikte tabiat, zahmet, halk sanatı örnekleri, canlı söz, maişet kayda-kanunlarıdır.
- Doğaya uygunluk ilkesine dayanır, her zaman doğaya, hayata, topluma bağlı olur.
- Zaman boyunca geniş hizmet alanına, kapsam dairesine sahiptir, kitlelerin pedagojisidir. Onun olgunlaşmasında halk filozofları, halk pedagoğları, halk psikologları gibi bilgin, seçkin insanlar, halk sanatçıları, halk ozanları vs iştirak ederler.
- Kaynakları, ailelerin terbiye tecrübesi, didaktik içeriğe ve pedagoji yöne sahip folklor örnekleri, müzik eserleri, eğitime yönelik örf-adetler, halk idmanı türlerinde, tarih ve etnografya malzemelerinde şahsiyetin şekillenmesi meselesine dair bu veya diğer tarzda yansıyan deneyim, fikir, bakış ve ülküdür.

Görüldüğü üzere, etnopedagojinin veya halk pedagojisinin önemli kaynaklarından, ayrıca araçlarından biri sözlü edebiyat, folklordur.

Folklor ürünleri halk hikmetinin, demek ki, hem de halk pedagojisinin ana kaynağıdır, olgun hazinesidir. Bu vesileyle, sözlü halk edebiyatı haklı olarak terbiye okulu, halk pedagojisi ve eğitiminin en önemli kaynağı olarak tanımlanır.

Değerli ahlaksal fikirler üzerinde duruş getiren folklor mirası -atasözleri, bulmacalar, masallar, maniler, tekerlemeler vs- büyümekte olan neslin ahlaksal niteliklerinin şekillenmesinde eğitsel önem arz eder. Bu folklor türlerindeki eserler çocukların, büyüyen kuşağın bilincine, zekâsına güçlü etkide bulunur.

Bu bakımdan Türk Azerbaycan milli folklorunun zengin ve çok katmanlı kollarından olan Borçalı folkloru da etnopedagoji, halk pedagojisi için olgun ve kıymetli kaynaktır.

2. Borçalı Folklorunda Etnopedagojik Malzemeler

Türk dünyasının sevilen şairi, Azerbaycan'ın azatlık carcısı Bahtiyar Vahabzade'nin kıymetli bir değerlendirmesi vardır: “*Borçalı–Başgeçit diyarları koruyup sürdürdüğü güzel gelenekleri, en vacibi de dil saflığı ve doğallığıyla seçilir*” (Vahabzade 1982: 73–79).

Gürcistan'da Türk edebiyatı muhitinin araştırmacısı Şureddin Memmedli'nin yorumu şöyledir: “*Aşağı Kartli / Borçalı, coğrafi mekân olmakla birlikte, tarihsel-coğrafi konumu, etnik yapısı gibi özellerle ilgili olarak, edebî-bedii, bilimsel-entelektüel mirasın da geliştiği bir yerdir ve bu vesileyle burada edebî-estetik fikrin özgün geleneksel yanları mevcuttur*” (Memmedli 2018: 9).

Bölgeden derlenmiş sözlü halk edebiyatı ürünleri Gürcistan'daki Azerbaycan Türklerinde eğitim-öğretim mirasının köklerinin, etnopedagojinin kaynağıdır. Hem de kadimlerden Gürcistan coğrafyasında iskân eden, kendilerini Azerbaycan Türklerinin etnik boyu olarak Borçalılılar-Karapapaklar adlandıran yarım milyonluk bir topluluk söz konusudur.

Borçalılı halk bilimci Prof. Valeh Hacılar'ın derlemelerini içeren antoloji (BKF 2011), Borçalılı Karapapakların sözlü folklor birikimini barındırır. Antolojide yer alan, Borçalı'da vücuda gelerek yayılan kendine özgü folklor ürünleri arasında eğitim-öğretimle ilgili parçaları, etnodidaktiğin, etnopedagojinin karakteristik örnekleri de gözlemlenmektedir.

Atasözlerinden:

Evin yaraşığı uşaq, süfrənin yaraşığı qonaqdır. / Evin yakışığı çocuk, sofranın yakışığı misafirdir.

Xeyir dilə qonşuna, xeyir gəlsin başına. / Hayır dile komşuna, hayır gelsin başına.

Övlad gərək gədə tövsiyəsi yox, dədə tövsiyəsi ala. / Evladın gedadan (cahilden) değil, dededen (akilden) tavsiye alması gerekir.

Yedin dadındır, verdin adındır, yığdın yadıındır. / Yeğince tat alırsın, verince ad kazanırsın, toplayınca başkasına kalır.

(BKF 2011: 67–74).

Gürcistan'da Azerbaycan Türklerinin Etnopedagojisi

Bu örnekler, halk pedagojisinin gözlem, musahabe, örnekleme usullerinin göstericileridir.

Alkışlardan:

Balan bərhudar olsun. /Yavrun mutluluk bulsun.

Uşaqların axırı aydın olsun. /Çocukların sonu aydınlık olsun.

(BKF 2011: 94).

Bayatılardan:

*Dağda bitər kəkotu,
Çiğnamayın tək otu.
Ağır otur, ağır dur,
Ağzın ipin çək otu.*

Dağda biter kekotu,
Çiğnemeyiniz tek otu.
Ağır otur, ağır kalk,
Ağzın ipin çek otur.

*Əzizinəm, adalar,
Evlər yıxar ədalar.
Ağılsız ad batırar,
Ağlı olan ad alar.*

Azizim, adalar,
Evler yıkar edalar.
Akılsız ad batırır,
Akıllı olan ad alır.

*Əzizinəm, dürüst din,
Dürüst məzhəb, dürüst din.
Məclisdə lal ol, dinmə,
Dinərsənsə dürüst din.*

Azizim, dürüst din,
Dürüst mezhep, dürüst din.
Mecliste ağzın yum, konuşma,
Konuşsan da dürüst konuş.

*Əzizinəm, səy sənə,
Yaşım çatır səysənə.
Xoş danış, deməsinlər
İtil burdan, səysən ə.*

Azizim, gayret senden,
Yaşım erişir seksene.
Hoş konuş, demesinler
Defol buradan, akılsızsın.

*Əzizinəm, həm qana,
Bu yol gedər Həmqana.
Oğul ona demişəm,
Həm qandıra həm qana.*

Azizim, hem kana,
Bu yol gider Hemkan'a.
Oğul ona derim ki
Hem kandıra hem kana.
(BKF 2011: 254–272).

Borçalı halk sözlü üreticiliğinin edebi-sanatsal mahsulleri olan mevsim ve merasim nağmeleri, mitsel parçalar ve efsaneler, inançlar-inamlar, atasözleri, deyimler, rivayetler, alkışlar, kargışlar, dudakçaçtıllar, and-yeminler, nağıllar, tapmacalar, bayatılar, ozan-âşık şiiri, destanlar, halk hikâyeleri, çocuk folkloru ürünleri bu bakımdan özgünlük barındırır.

Bu örneklerde vatanseverlik, yurt sevgileri, doğruluk, hayırseverlik, helallik, mertlik, ebeveyni ihtiram gibi necip ahlaksal özellikler aşılır.

Zengin bir hazinenin kapısını açan bu örnekler üzere etnopedagojik motifleri inceleyebiliriz.

3. Borçalı Uşaq / Çocuk Folkloru Etnopedagoji Kaynağı Gibi

Manevi değerlere dayanan çocuk folklorunun büyümekte, yetişmekte olan neslin düşüncesinin, tefekkürünün gelişimindeki rolü büyüktür. Manevi-millî, insancıl, kültürel değerler, manevi borç, arkadaşlık, zahmet severlik, sadakat, mertlik, sahavet ve başka bu gibi önemli ahlaksal ölçütler çocuk folklorunun gözde nitelikleridir. Bu örneklerde adaletlilik, helallik, dostluk gibi manevi keyfiyetler, ahlak normları öne çıkar. Şunlar, yetişmekte olan kuşağa ahlak ilkelerini benimsemeye fayda verebilecek eğitici eserlerdir.

Tatar pedagoğu Zaudet Khusainov: “*Etnopedagoji bilgileri, masallarda, efsanelerde, türkülerde, bulmacalarda, atasözlerinde, ninnilerde, tekerlemelerde vs yansıyan, çocukların eğitiminde ve öğretiminde istifade edilen bilgilerdir*” demektedir (Khusainov 2020).

Çocuklar için folklor numuneleri hem ülküsel ve içeriksel hem de biçimsel açılarından çocukların yaş özelliklerine ve psikolojisine uygun yararır.

Borçalı Karapapak uşak / çocuk folklorunda etnoeğitimsel unsurlar iki kaynaklıdır: Borçalı edebî-sanatsal-kültürel muhitinin ürünü olan tefekkür ve tahayyülün ürünleri; Folklor materyalleri ve etnografya motifleri.

Valeh Hacılar'ın yazdığı gibi, “*Bölgede geniş yayılmış okşama, sanama ve düzgüler uşakların akli inkişafına yardım eder, onlarda estetik terbiye aşılır*” (Hacılar 2005: 140).

Gürcistan'ın Kvemo-aşağı Kartli bölgesinin Marneuli, Bolnisi, Dmanisi, Gardabani, Sagareco ilçelerinde Türklerden derlenmiş okşama-nazlamalar, sanamalar, düzgüler zengin manevi değerleri içerir. Çocuk yaşlarında okunan bu ürünler çocuk eğitiminin sütun taşlarıdır. Çocuk beşikteyken ana körpeye hoş avazlı nağmeler okur. Annenin ninnileri körpenin uykusuna bal katır, onu sakinleştirir. Bu beşik nağmeleriyle ana, çocuğuna insancıl nitelikler de aktarır. Terbiye sanki ana sütüyle ve nağmeleriyle çocuğun kalbine akıverir.

Halk, bu nağmelere layla-ninni, okşama, azizleme, nazlama adları vermiştir. Bu nazım parçaları henüz dil açmamış körpeler için söylenir.

Borçalı Karapapak folklorundan yaygın okşama örneği:

*Yola çıxdı yüz atlı,
Nə durubsan, süz atdı.
Balam, baban odurna,
Qarapapaq, boz atlı.*

*Yola çıktı yüz atlı,
Ne durmuşsun, süz atlı,
Yavrum, deden odur ya,
Karapapak, boz atlı.*

(BKF 2011: 424)

Bu düzgülü, kendine özgü ritmiyle bir müziktir, çocuğun duygusuna, düşüncesine, estetik ve akli terbiyesine etki gösteren bir manzardır. Anne, yavrusuna hitap ederek, ona kendi etnik kimliğini şiir diliyle anlatır, Karapapak sözcüğünü körpesinin belleğine yansıtır, Karapapak dedesinin boz / gri at belinde hüneler göstermiş olduğunu imayla anlatır.

Oynak, hazin ritmiyle çocuğu okşayan nağme-koşutlarda annenin, ninenin arzuları üstünlük teşkil eder.

Gürcistan'da Azerbaycan Türklerinin Etnopedagojisi

Beyteker köyünde Müreste İsmailkızı'ndan derlenmiş okşama örneği:

*Şirin kızım, dur oyna,
Tellərini bur, oyna.
Əşrəfiyə qol qaldır,
Ağ otağa gir, oyna.*

Tatlı kızım, kalk oyna,
Saçlarını bur, oyna.
Eşrefi dansına kol kaldır,
Beyaz odaya gir, oyna.
(BKF 2011: 424)

Anne kalbinden süzülüp gelen arzu ve hayal, çiğ damlası gibi zarif, gül çiçeği kadar incedir, samimidir. Anne, ufacık kızcağzını güzel güzel dans yapmaya, tellerini taramaya, yani süslenip-bezenmeye, kol kaldırıp oynamaya davet eder. Annenin hayali yarınlara uçar, çocuğunun gelecekte kurulacak düğününü, “Eşrefi” dansına oynamasını tasavvuruna getirir. Özellikle, son mısradaki “Ağ otağa gir, oyna / Beyaz odaya gir oyna” deyiminin duygu tutumu güçlüdür. Beyaz otak; hoşbahtlık-mutluluk, saadet, toy-düğün imgesidir. Anne kız yavrusuna mutlu hayat, güzel baht diler.

Ebeveynin çocuğu şımartması için söylediği şiir parçaları şöyledir:

*A dayısı, birin çal,
Birin sındır, birin çal,
“Camış bağa girdi” çal,
“Tənəkləri kırdı” çal.*

Dayısı, birini çal,
Birini oynat, birini çal,
“Camış bağa girdi” çal,
“Üzümleri kırdı” çal.
(BKF 2011: 424).

İzleksel olarak da yapısal olarak da özgün bir örnek olan bu parçada çocuğa müzik eğitimi de verilmiş olur. Hem de Borçalı'da sevilen oyun havaları çocuğun hafızasına aktarılır. “Camış bağa girdi / Manda bağa girdi” ve “Tenekleri kırdı / Üzümleri kırdı”, Borçalı Karapapak şenliklerinin olmazsa olmaz unsuru olan oyun havalarıdır. Körpelikten çocuk, etnik soya, Karapapak kültürüne sevgi, rağbet hisleriyle büyütülmüş olur.

“Küçük yaşlı çocukların nutuk inkişafı, düzgün konuşmak ve telaffuz alışkanlıkları edinmesi, söz ihtiyatının artması vacip bir mesele gibi tüm ebeveynleri düşündürmüştür. Bu bakımdan çok kadimlerden beri en mühim rolü halk edebiyatı numuneleri oynamıştır” (Efendiev 1992: 225).

Aşağıdaki okşama-nazlama, olay örgüsüyle de seçilir:

*Qızımın qız dostları
Oynamağa çağırır.
Bağa bir camış girib,
Qoylamağa çağırır.
Dayısı yemiş alıb,
Paylamağa çağırır.
Qardaşı gül gətirib,
Bağlamağa çağırır.*

Kızımın kız dostları
Oynamaya çağırır.
Bağa bir manda girmiş,
Kovalamaya çağırır.
Dayısı kavun almış,
Paylamaya çağırır.
Kardeşi gül getirmiş,
Bağlamaya çağırır.
(BKF 2011: 424)

Başgeçit ilçesinde derlenmiş bu okşamada ince aliterasyon -ahenkli ses tekrarı- önümüze çıkar, “kızımın kız dostları”, bağ, camış-manda, dayı, yemiş-kavun, kardeş, gül kelimeleri çocuğun kelime dağarcığını olgunlaştırmak amacıyla hatırlanır. Aynı zamanda bağa giren mandanın çıkarılmasıyla, kardeşin getirdiği gülün sevilmesiyle çocukta doğaseverlik, dayısının getirdiği kavunun paylaşılmasıyla dostluk, birliktelik edinilir.

Sanamalar da halk-etnik pedagojisi için karakteristik malzemelerdir. Sanamalar, sadeliğiyle, oynaklığıyla daha çabuk ezberlenir ve çocuklarda hafızanın gelişimine etken şekilde yardımda bulunur.

Fahralı köyünde Tatan Allahverdikızı'ndan derlenmiş sanama örneği:

<i>Qatar gedir sola, sağa, Çınqıl düşür bizim dağa, Əmim oğlu Sultan ağa, Gəlin gedək oynamağa. Oynamağın vaxtıdır, Qızılgülün taxtıdır. Ix, nix, çix.</i>	<i>Tren gider sola, sağa, Çakıl düşür bizim dağa, Amcam oğlu Sultan ağa, Gel gidelim oynamağa. Oynamak zamanıdır, Kızıl gülün tahtıdır. Ik, çık, şık. (BKF 2011: 424–425).</i>
--	--

Bu, çocuğa açık havaya, oynamaya davettir. İlk bakışta kelime toplusu etkileşimi uyandıran bu tür örneklerin önemi çocukta kelime hazinesini zenginleştirilmesi, tabiat severlik, spor severlik hislerini aşılmasıdır. Burada kızılgül sözcüğünün öncelikle vurgulanması da rastgele olmasa gerekir. Ve sonda “ık, çık, şık” deyiminde de ses, uyak uyumu, ayrıca oyuna çağrı vardır.

Başgeçit yöresinden bir sanama örneği:

<i>Bir, iki, Bildirki, Üç, dörd, Qapıyı ört, Beş, altı, Daş altı, Altıda alma, Yeddidə bölmə, Səkkizə sərçə, Dokkuza dolça, Ona oraq, On birə qonaq, Pəppə lele Gəldi bizə, Təpiknən vurdum, Dombalaq uçdu.</i>	<i>Bir, iki, Bildirki, Üç, dörd, Kapıyı ört, Beş, altı, Taş altı, Altıda alma, Yedide bölme, Sekize serçe, Dokuza bardak, Ona orak, On bire konuk, Peppe lele Geldi bize, Tekmeyle vurdum, Alabora uçtu. (BKF 2011: 425).</i>
---	---

Gürcistan'da Azerbaycan Türklerinin Etnopedagojisi

Bu örnek, sanamanın başka seçenekleri arasında Borçalı'da en çok yaygın olanıdır. Sanamalarda sayıların düzenli düzümü vardır, sayıların adlarına uygun kafiyeler vardır. Bu tip sanamalar öncelikle çocuğa ses, sayı, sözcük, harf öğretmek bakımından eğitimsel önem arz eder.

Aynı seslerin yinelenmesi, onları çocuğun hafızasında korur. Halk deyimleri olan “bildirki”, “dolça”, “Peppe qağa”, “dombalaq” kelimelerinin kullanılması çocuğun konuşma alışkanlığını sağlamaktır.

Fahralı köyünde Tatan Allahverdikızı'nın söylediği daha bir sanama:

<i>Bəli, bəli, batır keçi,</i>	Evet, evet, batır keçisi,
<i>Qoz ağacı, qotur keçisi,</i>	Ceviz ağacı, kotur keçisi,
<i>Xaldırın dedim, xuldurun dedim,</i>	Haldırın dedim, huldurun dedim,
<i>Dağı dağ üstünə qaldırın dedim,</i>	Dağı dağ üstüne kaldırın dedim,
<i>Happan, huppan, dağdan hoppan,</i>	Happan, huppan, dağdan atla,
<i>Yıril, yırtıl, su iç, qurtul.</i>	Yıril, yırtıl, su iç, kurtul.

(BKF 2011: 425).

Burada nazımsal ritmin yanı sıra, oyun düzeni de sergilenmektedir. Burada da sayı 10'u aşmaz. Halk pedagojisi talebine göre, beş yaşına kadar çocuğa sayıları onluk çerçevesinde öğretmek yeterlidir.

Daha bir sanama:

<i>Dümbərə ikisidir!</i>	Dümbere ikisidir!
<i>Üçdə ağır vururlar!</i>	Üçte ağır vururlar!
<i>Dördə qılınc qırallar!</i>	Dörtte kılıç kırallar!
<i>Beşdə şappa!</i>	Beşte şappa!
<i>Altıda zoppa!</i>	Altıda zoppa!
<i>Yeddidə yemiş!</i>	Yedide yemiş!
<i>Səkkizdə siviş!</i>	Sekizde siviş!
<i>Doqquzda sövüş!</i>	Dokuzda sövüş!
<i>Onda getdim bir öyə qonaq,</i>	Onda gittim bir eve konuk,
<i>Bişirdilər uanc aşu.</i>	Pişirdiler umaç aşu.

(BKF 2011: 426).

Düzgüler dediğimiz tür, çocuklarda kavrayışın, algılamının, benimsemenin seviyesini belirlemek görevi taşır. Böyle örnekler bir nevi sözcük oyunu niteliği taşırlar, çocukların etkili gelişimine destekte bulunur.

Lagodeh Karacalar köyünde Ferhat Aliev'in hafızasından bir örnek:

<i>İki dənə, ha iki dənə,</i>	İki tane, ha iki tane,
<i>İki dənə bir quş idi,</i>	İki tane bir kuş idi,
<i>Ağaca qonmuş idi,</i>	Ağaca konmuş idi,
<i>Bəy oğlu görmüş idi,</i>	Bey oğlu görmüş idi,
<i>Oxuyla vurmuş idi,</i>	Okuyla vurmuş idi,

*Quş mənə qanad verdi,
Qanadlandım uçmağa,
Haqq qapısını açmağa.*

Kuş bana kanat verdi,
Kanatlandım uçmaya,
Hak kapısını açmaya.

(BKF 2011: 425).

“Kuş kanatla uçar, insan dilekle” anlamında hak-adalet terbiyesinin çağrışımı görülmektedir. Bu anlam, Lagodeh Karacalar köyünde Ferhat Aliev'in söylediği daha bir parçada kısmen farklı bir biçimde, mizahsal tarzda tekrarlanır:

*Bacadan baxdım didara göz,
Birisi ala, birisi boz,
Mindim bozun boynuna,
Çıxdım Urum yoluna,
Urum yolu bərgüzar,
İçində meymun gəzər,
Meymunu yerə vurdum,
Yer mənə yemlik verdi,
Yemliyi Tata verdim,
Tat mənə darı verdi,
Darıyı quşa verdim,
Quş mənə qanad verdi,
Qanadlandım uçmağa,
Haqq qapısını açmağa.*

Bacadan baktım didara göz,
Birisi ala, birisi boz,
Bindim bozun boynuna,
Çıktım Urum yoluna,
Urum yolu bergüzar,
İçinde maymun gezer,
Maymunu yere vurdum,
Yer bana yemlik verdi,
Yemliği Tata verdim,
Tat bana darı verdi,
Darıyı kuşa verdim,
Kuş bana kanat verdi,
Kanatlandım uçmaya,
Hak kapısını açmaya.

(BKF 2011: 426).

Bu parçada kesmece bir süje akışı da sergilenmektedir. Bacadan bakmanın devamı olarak at belinde Urum illerinin dolaşılması, kuşa darı verilmesi, karşılığında kuşun kanat çalması çocukta olay örgüsünü izlemek, dileklerle heveslenmek yeteneğini telkin eder.

“Motal motal” diye başlayan düzgüler de çocuğun konuşma becerisini sağlar. Fahralı köyü Tatan Allahverdikızı'ndan “Motal motal” düzgüsü:

*Motal motal,
Tərsə motal,
Qıl atar,
Qaymaq qatar,
Ağ quşum,
Ağarçınım,
Göy quşum,
Göyərçinim,
Çiləme çilik,
Bircə əmlik,
Vur nağara,
Çıx qırağa.*

Tulum tulum,
Terse tulum,
Kıl atar,
Kaymak katar,
Beyaz kuşum,
Ağarçınım,
Gök kuşum,
Güvercinim,
Çileme çilik,
Birce emlik,
Vur nağara,
Çık kırağa.

(BKF 2011: 425–426).

Gürcistan'da Azerbaycan Türklerinin Etnopedagojisi

Burada mısralar arası anlamsal ilişki yok gibidir, onları birbirine bağlayan sadece atar / katar, ağ kuşum / ağarçınım, göy kuşum / göyerçinim, çilik / emlik, nağara / kırağa uyaklarıdır. Fakat, herhangi bir kelimeyi çocuğa yüz kez söylemek mukabilinde bu parçayı ona öğretmek, ezberletmek sayesinde ona hayli sözcük kazandırılmış olur.

Fahralı köyü Tatan Allahverdikızı'ndan ilgiye değer daha bir örnek:

<i>Molla Əhmədin nəyi var?</i>	Molla Ehmed'in neyi var?
<i>Taqqır, tuqqur yolu var.</i>	Takkır, tukkur yolu var.
<i>Yazı yazan oğlu var,</i>	Yazı yazan oğlu var,
<i>İnci düzən qızı var,</i>	İnci düzen kızı var,
<i>Göyə çıxan atı var,</i>	Göge çıkan atı var,
<i>Göyün yeddi qatı var.</i>	Gögün yedi katı var.

(BKF 2011: 425).

Soru-cevap biçimli bu örnekte ilginç imalarla karşılanmaktadır.

Oğlun yazı yazması eğitime, bilgilenmeye çağrıdır, kızın inci düzmesi estetikliye işaretir, gökyüzünün yedi katı ifadesi yetişkinde yeni bilgiler, olgular oluşturulmasıdır.

Soru-yanıt yapılı oyun nitelikli diğer örnek:

<i>– Danışdığın nə idi?</i>	– Söylediğin ne idi?
<i>– Nağıl.</i>	– Masalsı.
<i>– Hər kəs evinə dağıl.</i>	– Herkes evine dağılsın.

(BKF 2011: 426).

Çocuk oyunlarının etnopedagojide özellikli yeri olduğu pedagoqlarca, eğitim tarihçilerince özenle vurgulanmaktadır.

Bu ekseninde Borçalı Karapapak folklorunun önemli kısmını oluşturan “Abartma”, “Âşık Âşık”, “Beştaş”, “Çilik Ağaç”, “Dize Dövme”, “Durma Vur”, “Enzeli”, “Han ile Vezir”, “Kamçı Kamçı”, “Kemik Gömük”, “Mere Kazma”, “Muştulama”, “Taşatma” oyunları (BKF 2011: 427–432) eğitici fonksiyonuyla da değere sahiptir.

Düzgüler, kolay öğretmek, çabuk ezberlenmek, neticede de çocuğun dil açmasına yardımcı olmak bakımından kıymetlidir.

Lagodeh ilçesi Karacalar köyü Ferhat Aliev'den:

<i>Zöhrə, Ziveydə,</i>	Zöhre, Zübeyde,
<i>İkisi bir öydə,</i>	İkisi bir evde,
<i>Zöhrə dalaşdı,</i>	Zöhre dalaştı,
<i>Ziveydə qaçdı,</i>	Zübeyde kaçtı,
<i>İtlər hürüşdü,</i>	Köpekler hürüştü,
<i>Hamı gülüşdü.</i>	Herkes gülüştü.

(BKF 2011: 426).

Düzgünün ilk kısmı ortak şekilde çoğu yerde yaygındır. Başka varyantlardan farklılık sonluktadır: “İtler hürüştü, hamı gülüştü”. Bu sonluk, düzgünün mizah izleğini de oluşturur.

İrdelemelerimiz yekununda konuya ilişkin birkaç atıfta bulunmakta fayda vardır düşünürüz.

Vakıf Veliev: “Azerbaycan folklorunun öyle bir türü yoktur ki, orada genç neslin terbiyesine hususi yer verilmesin. Bayatılarda, atasözleri ve mesellerde, nağil ve destanlarımızda, umumiyetle, folklorumuzun bütün lirik ve epik nevilerinde terbiye mevzusu yüksek sanatkârlık, hususi kaygı ve muhabbetle işlenmiştir” (Veliev 1985: 219).

Ali Haydar Haşimov folkloru manevi terbiyenin besin kaynağı hesap ederek yazmıştır: “İnsanlarda necip hisler uyandırmak, onları dostluk, yoldaşlık, mertlik ve vatanperverlik ruhunda terbiye etmek için etkili vasıta arıyorsanız, folklorlardan istifade edin” (Haşimov 2000: 75).

Valeh Hacılar: “Halk pedagojisinin esaslarına dayanıp şekillenen bu lirik numunelerin ekseriyeti aynı bir maksada -körpelerde fiziksel ve manevi terbiyenin ilk rüşeymlerinin eğitilmesine- hizmet eder” (Hacılar 2005: 140).

Sonuç

Gürcistan'da Azerbaycan milli kültürünün önemli bir kolu var olmaktadır, milli söz folklorumuz, edebiyatımız da gelişimini sürdürmektedir.

Gürcistan'daki Azerbaycan Türklerinin, başka deyişle, Borçalı Karapapaklarının söz folklorunun temel özellikleri ve kendine özgülüklerini belirleyecek olursak, aşağıdaki hususlar kanıtlanmış olmaktadır:

- Borçalı Karapapak folkloru kadim köklere sahiptir;
- Borçalı bölgesinin Karapapak etnik folkloru Türk etnik medeniyetinin ayrılmaz ögesidir;
- Borçalı Karapapak folklorunun olguları bilimsel-kuramsal inceleme için değerlidir;
- Borçalı Karapapak folkloru olgun olduğu kadar sanatsallık açısından da dolgunluk arz eder.

Dolayısıyla, Borçalı halk edebiyatının, halk etnografyasının zenginliğinden bahsedebildiğimiz gibi, Borçalı halk-etnik pedagojisinin de bir kültür, pedagojik olgu olarak olgunluğunu ve dolgunluğunu, çok çeşitliğini de ön plana çıkarabiliriz.

Kaynakça

- Aliev, İ. İ. (2009). *Azerbaycan etnopedagojisi*. Bakü: Elm ve Tahsil Yay.
- Alieva, S. A. (2016). *Etnopedagojinin esasları*. Bakü: ADPU Yay. <http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=vtls000524543> (22.9.2020).
- Bedelova, E. S. (2009). *Azerbaycan halk pedagojisi*. Bakü: Muallim Yay.
- BKF – *Borçalı Karapapak Folkloru* (2011). Azerbaycan Folkloru Antolojisi, 22. kitap. Derleyen: Hacılar, V. A. Bakü: Nurlan Yay.

Gürcistan'da Azerbaycan Türklerinin Etnopedagojisi

- Çınar, İ. (2019). *Etnopedagoji: Atabek Yurdu*. Ankara: Pegem Akademi Yay.
- Efendiev, P. Ş. (1992). *Azerbaycan şifahi halk edebiyatı*. Bakü: Maarif Yay.
- Etnopedagoji (2020). *Этнопедагогика*. (Etnopedagoji). http://www.interpedagogika.ru/shapka.php?sect-type=111&menu_id=131&alt_menu=-1 (22.9.2020).
- Hacılar, V. A. (2005). *Gürcistan'da Türk halk edebiyatı ananeleri*. Bakü: Seda Yay.
- Haşimov, A. Ş. (2000). *Azerbaycan halk pedagojisi*. Bakü: Ünsiyet Yay.
- Khintibidze, A. (1986). ქართული ხალხური და მეცნიერული პედაგოგიკის ურთიერთობის საკითხები. Gürcü halk ve bilimsel pedagojisi ilişkileri meseleleri. Tiflis: Ganatleba Yay.
- Khusainov, Z. A. (2020). Хусаинов, З. А. *Роль этнопедагогических знаний в формировании экологической культуры школьников*. (Öğrencilerin çevresel kültürünün şekillenmesinde etnopedagojik bilgilerin rolü). <https://science-pedagogy.ru/ru/article/view?id=1631> (20.09.2020).
- Memmedli, Ş. B. (2018). *Gürcistan'da Türk edebiyatı*. Erzurum: Fenomen Yay.
- Vahabzade, B. M. (1982). *Vatan ocağının ısıtı*. Bakü: Gençlik Yay.
- Veliev, V. A. (1985). *Azerbaycan folkloru*. Bakü: Maarif Yay.
- Volkov, G. N. (2000). Волков, Г. Н. *Этнопедагогика*. (Etnopedagoji). Moskova: Academia Yay.